

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

КРИВОРУЧКО ВІКТОРІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 347.44:621.311

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДОГОВОРІВ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Труба Вячеслав Іванович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
декан економіко-правового факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Жорнокуй Юрій Михайлович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри цивільного права
та процесу факультету № 6

кандидат юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений працівник освіти України
Борисова Валентина Іванівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри цивільного права № 1

Захист відбудеться 20 червня 2017 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий 17 травня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Устименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасних реаліях використання електричної і теплової енергії є необхідною умовою існування та підтримання життєдіяльності. Фактично кожен аспект соціального та фізичного буття окремих індивідів або їх об'єднань так чи інакше пов'язаний з необхідністю споживання енергії. Становлення та розвиток ринку теплової та електричної енергії в Україні на сьогодні не повною мірою відповідає потребам сучасної ринкової економіки та загально визнаним стандартам Європейського Союзу. Останнім часом особливою гостротою набула проблема стабільного і безперебійного енергопостачання, вирішення якої залежить не тільки від вжиття комплексу організаційно-економічних заходів, але й від вдосконалення існуючих доктринальних засад та правового регулювання.

Вітчизняні нормативно-правові акти, які регулюють правовідносини в сфері енергопостачання, у тому числі договірні, характеризуються розрізненістю, наявністю в них сутнісних суперечок та неоднорідністю правового статусу. Відсутність єдиного концептуального правового акта, який би врегулював вищевказані правовідносини, і при цьому збалансовував публічні й приватні інтереси в означеній сфері, призводить до конфліктів між енергопостачальними організаціями та споживачами (абонентами) енергії і колізій у зовнішньоекономічній діяльності. Наслідком такого стану, що характеризується високим ступенем фрагментації та неузгодженості правового регулювання, є численні протилежні за суттю рішення судів.

Таким чином, існує потреба у вдосконаленні нормотворчого регулювання правовідносин, що виникають при енергопостачанні. Вказані правовідносини також врегулюються шляхом укладання договору енергопостачання між споживачами електричної та теплової енергії, якими виступає широке коло осіб, як фізичних, так і юридичних, та енергопостачальними організаціями. Отже, своєчасність дослідження цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання зумовлена посиленням значимості договору як юридичної форми правового зв'язку між суб'єктами зазначених правовідносин.

У вітчизняній цивілістичній літературі договори енергопостачання комплексно практично не розглядалися, а окремі праці відповідної тематики (П. Д. Гуйвана, С. С. Немченка та ін.) переважно відносять цю договірну конструкцію до різновиду договорів купівлі-продажу. З цього приводу слід зазначити, що у практичній площині застосування повною мірою загальних положень про договори купівлі-продажу до договорів енергопостачання є неможливим. Це зумовлено особливістю предмета договорів енергопостачання – енергії, фізичні властивості якої виходять за межі традиційного доктринального розуміння речі.

Сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретичні висновки та узагальнення спираються на загальні досягнення юридичної науки, в тому числі напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, М. М. Агаркова, М. І. Брагінського, В. А. Васильєвої, В. В. Вітрянського, М. К. Галянтича,

П. Д. Гуйвана, О. В. Дзери, О. С. Іоффе, С. М. Корнєєва, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, С. С. Немченко, А. М. Шафіра та ін. Проте результати наукових здобутків, викладених у працях зазначених науковців, стосуються лише окремих аспектів проблеми, що є предметом дослідження, і не охоплюють її в цілому.

Необхідність вирішення на теоретичному та практичному рівні проблемних питань цивільно-правового регулювання договірних відносин у сфері енергопостачання, удосконалення законодавства у цій сфері, сприятиме не тільки розвитку цих відносин, а й економіки України в цілому. Вищевикладене доводить актуальність обраної теми дослідження, його значимість для науки, законотворчої та правозастосовної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до напрямів наукових досліджень кафедри цивільно-правових дисциплін економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на 2013–2017 роки «Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний номер 0113U002740).

Тема дисертації затверджена вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 23 лютого 2013 року (протокол № 6).

Мета і задачі дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є формування нових науково-теоретичних положень щодо цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання, визначення проблем у застосуванні відповідних правових норм для наступного формулювання наукових висновків та практичних рекомендацій з удосконалення законодавства України в сфері енергопостачання.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі основні задачі:

- розкрити специфіку предмета договорів енергопостачання;
- сформулювати поняття та охарактеризувати правову природу договорів енергопостачання;
- надати цивільно-правову характеристику договору енергопостачання і проаналізувати особливості таких договорів;
- проаналізувати порядок укладення, виконання та припинення договорів енергопостачання і запропонувати пропозиції щодо його вдосконалення;
- з'ясувати специфіку змісту договору енергопостачання та особливості його суб'єктного складу;
- визначити критерії класифікації та класифікувати за ними договори енергопостачання;
- провести порівняльний аналіз договорів енергопостачання з договорами суміжних видів та сформулювати пропозиції щодо удосконалення їх доктринальних засад;
- сформулювати пропозиції з удосконалення чинних нормативно-правових актів, які врегульовують договірні цивільно-правові відносини у сфері енергопостачання.

Об'єктом дослідження виступають цивільні правовідносини, які виникають при укладанні, зміні, припиненні та виконанні договорів енергопостачання.

Предметом дослідження є цивільно-правове регулювання договорів енергопостачання.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження ґрунтується на спеціальних та загальних методах пізнання. Зокрема, при дослідженні використовувались такі методи, як історико-правовий, формально-логічний, порівняльно-правовий, аналізу та синтезу, моделювання тощо.

За допомогою історико-правового методу досліджено специфіку енергопостачання в конкретних історичних умовах, у тому числі його правового регулювання, встановлено закономірності і тенденції розвитку правовідносин, що виникають з приводу енергопостачання. З використанням цього методу досліджено генезу договорів енергопостачання.

Формально-логічний метод використано при аналізі нормативно-правових актів, які врегульовують договори енергопостачання, та практики їх застосування, на підставі чого охарактеризовано правову природу такого договору та сформульовано пропозиції щодо визначення поняття «договір енергопостачання».

У процесі дослідження застосовано порівняльно-правовий метод, за допомогою якого внаслідок порівняння договорів енергопостачання з договорами суміжних видів та актів вітчизняного законодавства із законодавчими актами інших країн, що врегульовують відносини з енергопостачання, з'ясовано характерні особливості договору енергопостачання.

Аналіз та синтез як загальні методи пізнання дозволили дослідити наукові підходи щодо розуміння договору енергопостачання та на основі узагальнення виробити концептуальне бачення такого договору як категорії цивільного права. Завдяки методу моделювання здійснено розробку низки пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства в досліджуваній сфері і практики його застосування.

Емпіричну основу дослідження складають положення Конституції України, Цивільного кодексу України, інших нормативно-правових актів, а також матеріали судової практики, довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є одним з перших комплексних досліджень цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання в українській юридичній науці. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

– визначено енергію за договором енергопостачання безтілесною річчю з низкою притаманних їй особливостей. Джерелами енергії при цьому будуть вважатися не всі енергоносії, які постачаються через приєднану мережу, а лише ті, без яких такий спосіб поставки енергоресурсів неможливий. Енергоносії, для яких єдиний і безперервний технологічний процес зумовлений неможливістю накопичення (складування), є енергією як особливою річчю, на яку частково поширюються положення Цивільного кодексу України про право власності в силу відсутності матеріальної форми (матерії) існування. За таких умов енергія

виступає унікальним предметом договору, який притаманний лише договорам енергопостачання;

– визначено поняття договору енергопостачання, під яким пропонується розуміти договір, що укладається між юридичною особою (енергопостачальною організацією) та певним суб'єктом, яким може виступати як юридична, так і фізична особа, відповідно до якого одна сторона – енергопостачальник зобов'язується надавати іншій стороні – абоненту (споживачу) специфічну безтілесну річ – енергію (електричну, а також теплову енергію, яка утворюється за допомогою таких енергоресурсів як пар, гаряча та підігріта вода), а абонент, в свою чергу, зобов'язується оплачувати прийняту виключно через приєднану мережу енергію, дотримуючись передбачених договором істотних умов;

– обґрунтовується теза про те, що корисні властивості енергії як специфічної безтілесної речі застосовуються лише під час її використання, при цьому енергія перетворюється в процесі споживання та зникає; підтвердженням фактичного використання енергії споживачем є показники, зафіксовані приладами обліку. З огляду на такі специфічні властивості до видів енергії за договором енергопостачання запропоновано віднести електричну та теплову енергію (яка утворюється за допомогою таких енергоресурсів як пар, гаряча та підігріта вода);

– обґрунтовано твердження про визнання договору енергопостачання в системі договорів самостійним видом договору внаслідок існування притаманних лише йому специфічних особливостей, які становлять відмінність такого договору від договорів про надання послуг, поставки, купівлі-продажу та інших видів договорів;

– обґрунтовується положення про те, що для обох сторін договору енергопостачання передбачені уніфіковані підстави майнової відповідальності за невиконання та/або неналежне виконання договірних зобов'язань, проте до сторони-абонента додатково можуть бути застосовані оперативно-господарські санкції як засоби впливу. З огляду на це відповідні правовідносини можуть регулюватись, крім Цивільного кодексу України, також положеннями інших нормативно-правових актів, якими унормовано підстави додаткової відповідальності сторін згідно з умовами договору енергопостачання;

удосконалено:

– систему ознак, притаманних енергії за договором енергопостачання, до яких відносяться: а) відсутність тілесності (неможливість сприймати енергію як предмет матеріального світу візуально); б) фактичний збіг моменту виробництва і споживання енергії як в часі, так і за кількістю (з урахуванням втрат); в) неможливість накопичення в значних обсягах (наприклад, на складі) для подальшого споживання; г) особливий спосіб передачі споживачеві (тільки через електромережі або теплотраси); д) неможливість повернення спожитої енергії; е) обмеженість застосування правомочностей володіння і розпорядження по відношенню до енергії;

– підходи до класифікації договорів енергопостачання. Запропоновано на підставі виявлених спільних рис, виходячи з предмета договору, розподіляти

договори енергопостачання на два основні види: договори постачання електричної енергії і договори постачання теплової енергії;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування положення щодо особливостей фізичних властивостей електричної та теплової енергії, якими зумовлюється необхідність використання відповідного договору не лише з метою регламентації правовідносин, які виникають при постачанні електричної та теплової енергії абоненту, але і з метою регламентації використання ним отриманої енергії;

– теза про те, що обмеження енергопостачання з боку енергопостачальної організації може застосовуватись не тільки як засіб та межі, необхідні для запобігання та/або ліквідації аварії в системі енергопостачання, а й як додатковий вид відповідальності абонента за невиконання та/або неналежне виконання умов договору;

– теоретичне положення про те, що під дію договору енергопостачання не можуть підпадати всі правовідносини, що виникають при постачанні теплової енергії, електричної енергії, пари, підігрітої та гарячої води, газу, нафти та нафтопродуктів тощо, як це унормовано в чинному законодавстві України. Окреслені усталені конструкції для договорів енергопостачання не підлягають застосуванню при постачанні нафти, нафтопродуктів та газу, оскільки їх передача через приєднану мережу виступає одним із способів виконання такого роду зобов'язань;

– теоретичне положення про відповідність енергії, яка постачається абоненту за відповідним договором енергопостачання, законодавчо встановленим технічним, якісним та кількісним характеристикам.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції, висновки та рекомендації можуть використовуватись у:

– науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальшої наукової розробки проблем правової природи, укладання, виконання або розірвання договорів енергопостачання;

– сфері правотворчості – для вдосконалення цивільного законодавства в сфері енергопостачання;

– правозастосовній діяльності – при вирішенні спорів, що виникають з договірних правовідносин у сфері енергопостачання;

– навчально-методичній роботі – як матеріал при підготовці навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій з курсу «Цивільне право» або спецкурсів з договірного права.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження були оприлюднені на чотирнадцятьох міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях: «Право, суспільство та держава: форми взаємодії» (м. Київ, 21–22 березня 2012 р.), «Верховенство права, законність та права людини» (м. Київ, 28–29 червня 2012 р.), «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Запоріжжя, 30 червня 2012 р.), «Сучасний стан та перспективи подальшого розвитку правової системи України» (м. Харків, 14–15 вересня 2012 р.), «Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та

взаємодії» (м. Київ, 8–9 листопада 2013 р.), «Законодательство Украины: проблемы и перспективы развития» (м. Сімферополь, 8–9 листопада 2013 р.), «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпропетровськ 7–8 березня 2014 р.), «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Донецьк, 7–8 березня 2014 р.), «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 14–15 березня 2014 р.), «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 28–29 березня 2014 р.), «Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства» (м. Херсон, 11–12 квітня 2014 р.), «Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov» (Bratislava, Slovenská republika, 27–28 novembra 2015), «Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Київ, 21–22 жовтня 2016 р.), «Priority a stratégie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy» (28–29 októbra 2016, Sládkovičovo, Slovenská republika).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, викладено у семи статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та тезах чотирнадцятьох доповідей на міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та задачами дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації складає 217 сторінок, із них список використаних джерел – 28 сторінок (281 джерело).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи із науковими програмами та планами, сформульовано мету та задачі дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, розкрито ступінь наукової новизни і практичне значення одержаних результатів, надано відомості про характер апробації результатів дослідження та публікації, структуру дисертації.

Перший розділ «Історико-методологічна та нормативна складові дослідження договору енергопостачання», який складається з трьох підрозділів, присвячено розкриттю історичних та методологічних аспектів наукового аналізу явища договору енергопостачання в зарубіжній та вітчизняній юридичній науці.

У *підрозділі 1.1 «Методи та методологія дослідження»* визначено методологічну основу дисертаційної роботи.

Проаналізовано системний підхід, застосування якого обумовлено тим, що розгляд договору енергопостачання як явища не є окремим або ізольованим дослідженням даного концепту, а являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих напрацювань наукових шкіл, напрямів, концепцій, методологічних підходів при вивченні такого роду договорів. Зауважено, що функції зазначеної системи реалізуються внаслідок взаємодії її складових компонентів і

визначаються способом такої взаємодії. При цьому підкреслено, що сукупність елементів через їх взаємодію створює нові інтегративні якості самої системи, які не притаманні елементам, що її створюють.

Через призму системного аналізу використано підхід, зміст якого полягає в розкритті умов та специфічних особливостей зародження, розвитку і перетворення договору енергопостачання. Доведено доцільність використання міждисциплінарного підходу, який у роботі являє собою міждисциплінарний синтез у правовому дослідженні, де провідна роль залишається за методами юридичної науки.

У підрозділі 1.2 «Становлення та розвиток законодавства щодо постачання електричної та теплової енергії» розглянуто договір енергопостачання та його законодавче регулювання з точки зору історичного розвитку.

При аналізі генези договору енергопостачання проведено ретроспективний огляд основних віх його правового регулювання як у вітчизняному, так і у зарубіжному законодавстві. Зауважено, що в площині національної науки значний внесок у дослідження різних аспектів правового регулювання договорів енергопостачання здійснили такі вчені як М. М. Агарков, Є. В. Блинкова, О. А. Городов, П. Д. Гуйван, С. М. Корнєєв, А. М. Шафір та ін., на підставі чого здійснено порівняльний аналіз відповідних наукових здобутків. Зроблено висновок, що договори енергопостачання у вітчизняній науці розглядалися переважно через призму правового регулювання відносин з постачання електричної, теплової енергії та газу.

У підрозділі 1.3 «Правове регулювання енергетичної галузі: український та міжнародний досвід» проаналізовано український та міжнародний досвід правового регулювання енергетичної галузі в цілому.

Наголошено на тому, що енергетика здійснює значний вплив (прямий чи опосередкований) на більшість галузей світової економіки, що пояснює досить стійку сформованість приватноправових та публічно-правових міжнародних норм в енергетичній сфері. З огляду на наведене визначено, що початком правового регулювання енергетичних відносин на міжнародному рівні можна вважати перші міжнародні договори, які стали своєрідною основою для процесу інтеграції європейських країн у формат спільноти в рамках Європейського об'єднання вугілля і сталі та Європейської спільноти з атомної енергії.

Проаналізовано напрямки адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, шляхи його гармонізації та стан виконання міжнародних зобов'язань у досліджуваній сфері, взятих на себе Україною.

У другому розділі «Цивільно-правовий аналіз договору енергопостачання», який складається з трьох підрозділів, увагу приділено поняттєво-категоріальному апарату, а також основним ознакам та типам договору енергопостачання.

У підрозділі 2.1 «Правова природа договору енергопостачання» здійснено порівняльний аналіз поняття електричної та теплової енергії як товару, договірних правовідносин між енергопостачальником та споживачем.

Охарактеризовано сутність договору енергопостачання на підставі існуючих в науковій доктрині точок зору таких вчених-правників та юристів-практиків, як П. Д. Гуйван, Б. І. Пугинський, М. І. Брагинський, В. В. Вітрянський, А. Варламова, С. М. Корнєєв, В. В. Луць, О. С. Іоффе, Ц. В. Бичкова, О. М. Садіков та ін.

Визначено, що особливості фізичних властивостей електричної і теплової енергії зумовлюють необхідність використання договору не тільки для регламентації відносин, що виникають у зв'язку з поданням електричної і теплової енергії споживачу (абоненту), але і для регламентації використання енергії споживачем. Зроблено висновок про те, що виробництво енергії, її транспортування енергопостачальними компаніями по лініях електропередач і теплотрасах (трубопроводах), її використання споживачем, є єдиним і безперервним технологічним процесом, який обумовлений неможливістю накопичення (складування) енергії.

Виокремлено та узагальнено такі особливі властивості електричної та теплової енергії:

- відсутність тілесності (неможливо сприйняття як предмету матеріального світу візуально);
- фактичний збіг моменту виробництва і споживання енергії як в часі, так і за кількістю з урахуванням понесених втрат;
- неможливість накопичення в значних обсягах (наприклад, на складі) для подальшого споживання;
- особливий спосіб передачі споживачеві (тільки по електромережі або теплотрасі);
- неможливість повернення вже спожитої енергії;
- обмеженість застосування правомочностей володіння та розпорядження по відношенню до енергії.

У підрозділі 2.2 «Поняття та предмет договорів енергопостачання» проведено диференціацію правовідносин у сфері енергопостачання на підставі виокремлених предмету та мети договорів енергопостачання.

Встановлено, що незалежно від доктринального підходу до правової природи договору енергопостачання, його предметом виступає енергія, яка є специфічною безтілесною річчю, що передається споживачеві (фізичній чи юридичній особі).

Сформульовано визначення поняття «енергія» за договором енергопостачання виходячи з концепції «безтілесної речі».

За результатами опрацювання чинної національної нормативно-правової бази, обґрунтовано твердження, що Цивільним та Господарським кодексами України лише частково врегульовані правовідносини, які виникають під час укладання та виконання договорів з постачання електричної та теплової енергії. Більш детально відносини, що виникають при укладанні, виконанні та розірванні такого роду договорів, врегульовується галузевими законами, зокрема, такими, як Закон України «Про електроенергетику» та Закон України «Про теплопостачання», а також підзаконними нормативно-правовими актами, якими, наприклад, встановлюються типові договірні проформи.

У підрозділі 2.3 «Характерні ознаки та особливості типологізації договорів енергопостачання» виокремлено та охарактеризовано критерії, за допомогою яких проведено класифікацію договорів енергопостачання за характерними ознаками.

Виявлено основні риси, притаманні енергопостачанню як діяльності в окремій сфері господарювання, та енергії як певній потужності, які суттєво впливають на нормотворчу діяльність, спрямовану на врегулювання відносин, що складаються в цій сфері. Зокрема, термін «енергопостачання» законодавець вживає лише у трактуванні визначення «постачання електричної енергії». Зроблено висновок про те, що правовідносини, які виникають при теплопостачанні, мають окреме правове регулювання, проте уніфіковані норми, що врегульовують енергопостачання, за окремих обставин можуть до них застосовуватися.

Визначено, що оптимальною базовою договірною конструкцією, яка повинна використовуватися для регулювання відносин, пов'язаних з реалізацією та споживанням (придбанням) електричної та теплової енергій, є договір енергопостачання. Для всіх договірних моделей, передбачених новітнім законодавством про електроенергетику, які використовуються у разі оформлення правовідносин з реалізації та споживання (придбання) електричної та теплової енергії, загальним залишається предмет договору – енергія – і спосіб виконання зобов'язання – передача енергії, яка може здійснюватися тільки через приєднану мережу.

Конкретизовано тезу про те, що за своїм суб'єктним складом однією зі сторін договору енергопостачання (споживачем) будуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, оскільки енергоспоживання є майже невід'ємною умовою їх нормального функціонування та життєдіяльності. У свою чергу, правовідносини, які виникають під час споживання енергії (електричної або теплової) врегульовуються саме договором енергопостачання.

Доведено, що єдиною підставою для класифікації договорів енергопостачання може слугувати тільки предмет даного договору – енергія. Класифікуючи договори енергопостачання за цією ознакою, виділено два види таких договорів: 1) договір постачання електричної енергії; 2) договір постачання теплової енергії.

У третьому розділі «Теоретичні та практичні проблеми укладання та виконання договорів енергопостачання», який складається з трьох підрозділів, досліджено особливості укладання, виконання та розірвання договорів енергопостачання через призму істотних умов договору, а також особливості відповідальності сторін.

У підрозділі 3.1 «Особливості укладання договорів енергопостачання» визначено, що договір енергопостачання – це дво- або багатосторонній, оплатний (відшкодувальний), строковий договір, який є публічним та консенсуальним.

Зроблено висновок про те, що договір енергопостачання носить публічний характер, а отже, у сторін виникає імперативний обов'язок укласти такий договір. В першу чергу це стосується сторони, яка виступає енергопостачальником. У разі, якщо одна із сторін ухиляється від укладання договору, це не позбавляє іншу

сторону права на звернення до суду з позовом про спонукання до укладання договору. Крім того, кожна зі сторін має право вимагати компенсації збитків, завданих не укладанням вказаного договору.

Констатується, що для юридичних осіб, які зазначені як постачальники в договорі енергопостачання, обов'язок його укладання виникає не тільки з огляду на публічність такого договору, а й тому, що саме вони найчастіше виступають суб'єктами природних монополій. Наведене стосується сучасних вітчизняних постачальників за договорами постачання електричної енергії, які, поділяючись за територіальною ознакою, є монополістами.

Зауважено, що першоосновою договору енергопостачання є обов'язок надання постачальником споживачеві специфічної безтілесної речі – енергії, та, в свою чергу, оплата споживачем обсягу наданої енергії.

У підрозділі 3.2 «Цивільно-правова характеристика умов договорів енергопостачання» досліджено окремі аспекти механізму укладення договорів енергопостачання та обов'язковість включення до нього істотних умов, які впливають з положень типових договорів.

Зроблено висновок про те, що для договору енергопостачання, як і для інших цивільно-правових договорів, характерна сукупність умов, що є істотними, звичайними або випадковими. Істотними умовами слід визнати всі положення типових договорів, за якими сторони повинні дійти згоди, а також інші, що не суперечать закону, умови, щодо яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута згода. Це умови про кількість енергії, категорію струмоприймачів, порядок розрахунків і т.п.

Звичайні умови договору енергопостачання – це ті умови, які визначені нормативно-правовими актами та є обов'язковими як для споживача, так і для енергопостачальника внаслідок самого факту укладання договору енергопостачання. В такому договорі звичайними можуть бути умови про обмеження енергоспоживання, які застосовуються незалежно від того, включені вони до договору або ні.

Випадковими умовами договору енергопостачання визнаються умови, які відрізняються від звичайно встановленого законом правила, внесені сторонами в договір, але не визнані ними істотними. Для договору даного виду це може бути умова про попередню оплату енергії, яка постачається. Відсутність згоди щодо цього питання не робить договір недійсним. Крім того, оплата енергії за договором енергопостачання може відбуватися за фактичну кількість енергії, прийнятої абонентом, згідно з даними приладів обліку. Це правило має диспозитивний характер, тому може застосовуватись лише в тому разі, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами або угодою сторін.

У підрозділі 3.3 «Відповідальність сторін за договорами енергопостачання» розглянуто види та форми відповідальності сторін при укладанні та виконанні договорів енергопостачання.

Сформульовано тезу про те, що договір енергопостачання має характер двостороннього зобов'язання, при цьому він повинен містити положення про

відповідальність енергопостачальної організації за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Зауважено, що при розгляді питання про відповідальність енергопостачальника за недопоставку електро- та теплоенергії слід зважати на те, що чинне законодавство вказує на окремі обставини, за наявності яких відповідальності енергопостачальника не передбачено.

Зроблено висновок про необхідність зміщення акцентів в частині використання різних способів впливу на недобросовісну сторону. Аналіз світової практики взаємовідносин у сфері енергопостачання свідчить про те, що основним, а іноді і єдиним (наприклад, у країнах загального права) видом договірної відповідальності є відшкодування завданих неналежним виконанням збитків. Підвищення ролі компенсаційної функції відповідальності у правовідносинах в сфері енергопостачання має привести до посилення договірної дисципліни учасників цих відносин.

ВИСНОВКИ

У дисертації комплексно досліджено проблемні питання цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання, що дозволило встановити особливості такого регулювання, розробити теоретичні положення і практичні рекомендації щодо його удосконалення та зробити наступні висновки:

1. Чинне законодавство України, поділивши вітчизняний ринок енергетики на оптовий та роздрібний, не сприяє формуванню цивілізованої системи енергозабезпечення. Розвиток енергетичного ринку України при сучасній сегментації є далеким від стандартів Європейського Союзу та не містить ефективних юридичних механізмів його оптимізації, тому удосконалення цивільно-правового регулювання енергопостачання має на меті формулювання чітких цивільно-правових механізмів для реалізації змін в законодавстві, які б відповідали вимогам сучасної системи енергозабезпечення.

2. Необхідною вбачається імплементація гарантійної системи договірних зобов'язань при виконанні договорів енергопостачання з огляду на сучасні законодавчі ініціативи щодо функціонування енергетичного ринку України та створення умов для поступового переходу до практики укладання багатосторонніх договорів енергопостачання (виробник–постачальник–абонент), а також розробка цивільно-правових механізмів такого гарантійного забезпечення.

3. Стримувальним фактором вдосконалення цивільно-правового законодавства є відсутність ефективного механізму стягнення боргів за спожиту електричну та теплову енергію, що може бути усунено за допомогою впровадження механізмів забезпечення виконання договірних зобов'язань в правовідносини з енергопостачання, оскільки у вітчизняному законодавстві ця проблема не врегульована та на практиці заходи зазначеного забезпечення не застосовуються. Окрім цього, необхідним вбачається посилення відповідальності за порушення в сфері енергопостачання з метою подальшого розвитку енергетичного ринку.

4. Енергія за договором енергопостачання – це безтілесна річ з низкою притаманних їй особливостей, які відрізняють її від предметів матеріального світу, що є товарами з позицій цивільно-правової доктрини. Відповідно до такого підходу енергія є особливим предметом договору, який притаманний лише договорам енергопостачання, що дає можливість відмежовувати його від інших цивільно-правових договорів. З огляду на це енергію, для якої єдиний і безперервний технологічний процес обумовлений неможливістю накопичення (складування), запропоновано віднести до особливих речей. Наведена ознака є кваліфікуючою для договору енергопостачання, що дає можливість виділити його як окремий вид цивільно-правових договорів.

5. Корисні властивості енергії як специфічної безтілесної речі застосовуються лише під час її використання, при якому енергія перетворюється в процесі споживання та зникає. Підтвердженням фактичного використання енергії є зафіксовані приладами обліку показники. З огляду на такі специфічні властивості видами енергії за договором енергопостачання можна вважати суто електричну та теплову енергію, а також класифікувати договори енергопостачання, виходячи з предмета договору, на два основні види: договори постачання електричної енергії та договори постачання теплової енергії.

6. Основна характерна риса енергії за договором енергопостачання – це її можливість бути спожитою, не виступаючи при цьому об'єктом речових прав в цивільно-правовому розумінні.

7. Договір енергопостачання – це договір, що укладається між юридичною особою (енергопостачальною організацією) та певним суб'єктом, яким може виступати як юридична, так і фізична особа, згідно якого одна сторона – енергопостачальник зобов'язується надавати іншій стороні – абоненту (споживачу) специфічну безтілесну річ – енергію (електричну, а також теплову енергію, яка утворюється за допомогою таких енергоресурсів як пар, гаряча та підігріта вода), а абонент, в свою чергу, зобов'язується оплачувати прийняту виключно через приєднану мережу енергію, дотримуючись передбачених договором істотних умов.

8. Для обох сторін договору енергопостачання існують уніфіковані підстави майнової відповідальності за невиконання та/або неналежне виконання договірних зобов'язань, проте до сторони-абонента додатково можуть бути застосовані оперативно-господарські санкції у якості засобів впливу відповідно до умов договору. З огляду на це відповідні правовідносини можуть врегулюватись, крім Цивільного кодексу України, також положеннями інших нормативно-правових актів, якими унормовано підстави додаткової відповідальності сторін згідно з умовами договору енергопостачання.

9. Істотними умовами договору енергопостачання, окрім законодавчо передбачених предмета, ціни, строків постачання, є: кількість енергетичних та інших ресурсів, їх якість, режим використання, обов'язок забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання. Наведене обумовлено особливостями сутності енергії як предмету такого договору.

10. Запропоновано доповнити Цивільний кодекс України окремим параграфом під назвою «Договір енергопостачання», який має містити поняття

договору енергопостачання та його видів (договір постачання електричної енергії та договір постачання теплової енергії), а також основні положення щодо особливостей укладення, виконання та припинення таких договорів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Криворучко В. О. Особливості договорів енергопостачання та їх місце в системі договорів / В. О. Криворучко // *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. – 2015. – № 2/1 (12). – С. 79–82.

2. Криворучко В. О. Правові проблеми забезпечення виконання договорів енергопостачання / В. О. Криворучко // *Юридичний вісник*. – 2015. – № 1. – С. 106–109.

3. Kryvoruchko V. Content of the energy supply contract / Viktoriia Kryvoruchko // *Evropský politický a právní diskurz*. – 2015. – Vol. 2. – Iss. 5. – P. 182–187.

4. Криворучко В. О. Особливості відповідальності за договором енергопостачання / В. О. Криворучко // *Право і суспільство*. – 2015. – № 6 (2). – С. 80–85.

5. Криворучко В. О. Укладання, зміна і розірвання договору енергопостачання / В. О. Криворучко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. – 2015.– Вип. 18 (2). – С. 44–47.

6. Криворучко В. О. Характерні ознаки та особливості типологізації договорів з енергопостачання / В. О. Криворучко // *Visegrad journal on human rights*. – 2016. – № 1/1. – С. 115–120.

7. Криворучко В. О. Историческое становление договоров энергоснабжения / В. О. Криворучко // *Legea și Viata*. – 2016. – № 12/2.– С. 54–57.

8. Криворучко В. О. Специфика договоров электроснабжения / В. О. Криворучко // *Право, суспільство та держава: форми взаємодії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 берез. 2012 р., м. Київ*. – Київ: Центр прав. наук. дослід., 2012. – Т. 1. – С. 79–80.

9. Криворучко В. О. Зміст договору енергопостачання / В. О. Криворучко // *Верховенство право, законність та права людини: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 черв. 2012 р., м. Київ*. – Київ: Центр прав. наук. дослід., 2012. – С. 43–44.

10. Криворучко В. О. Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, як товару з особливими властивостями / В. О. Криворучко // *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 30 черв. 2012 р., м. Запоріжжя*. – Запоріжжя: Запорізь. міська громад. орг. «Істина», 2012. – С. 39–40.

11. Криворучко В. О. Зміст договору енергопостачання та порядок його укладання / В. О. Криворучко // *Сучасний стан та перспективи подальшого розвитку правової системи України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.,*

14–15 верес. 2012 р., м. Харків. – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – С. 60–61.

12. Криворучко В. О. Проблеми відповідальності за договором енергопостачання / В. О. Криворучко // Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 листоп. 2013 р., м. Київ. – Київ: Центр прав. наук. дослідж., 2013. – С. 63–65.

13. Криворучко В. О. Теоретико-правове розуміння договорів енергопостачання / В. О. Криворучко // Законодавство України: проблеми и перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 листоп. 2013 р., м. Сімферополь. – Сімферополь: наук. об-ня «Юридическая мысль», 2013. – С. 36–38.

14. Криворучко В. О. Застосування правил енергопостачання до окремого виду договорів купівлі-продажу / В. О. Криворучко // Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 берез. 2014 р., м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – С. 30–32.

15. Криворучко В. О. Особливості договору постачання енергетичними ресурсами / В. О. Криворучко // Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 берез. 2014 р., м. Донецьк. – Донецьк: Східноукр. наук. юрид. орг., 2014. – С. 21–24.

16. Криворучко В. О. Особливості відповідальності при енергопостачанні / В. О. Криворучко // Право, суспільство і держава: форми взаємодії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 берез. 2014 р., м. Київ. – Київ: Центр прав. наук. дослід., 2014. – С. 45–46.

17. Криворучко В. О. Поняття й елементи договору енергопостачання для побутового споживача / В. О. Криворучко // Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 берез. 2014 р., м. Запоріжжя. – Запоріжжя: Запоріз. міська громад. орг. «Істина», 2014. – С. 38–40.

18. Криворучко В. О. Цивільно-правова характеристика договору енергопостачання / В. О. Криворучко // Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 квіт. 2014 р., м. Херсон. – Херсон: Видав. дім «Гельветика», 2014. – С. 74–79.

19. Криворучко В. О. Істотні умови договору енергопостачання / В. О. Криворучко // «Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov»: Medzinárodná vedecká konferencia, 27–28 novembra 2015, Bratislava. – Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2015. – Р. 211–214.

20. Криворучко В. О. Укладання договору енергопостачання / В. О. Криворучко // Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 жовт. 2016 р., м. Київ. – Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2016. – С. 34–37.

21. Криворучко В. О. Предмет договору енергопостачання / В. О. Криворучко // «Priority a stratégie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy»:

Medzinárodná vedecko-praktická konferencia, 28–29 októbra 2016, Sládkovičovo. – Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2016. – P. 62–64.

АНОТАЦІЯ

Криворучко В. О. Цивільно-правове регулювання договорів енергопостачання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2017.

У дисертації комплексно досліджено специфіку цивільно-правового регулювання договорів енергопостачання та способів їх укладення в рамках правового поля сучасної України.

Проаналізовано генезу наукових досліджень договорів енергопостачання в зарубіжній та українській юридичній доктрині, встановлено основні характерні ознаки та типи договорів енергопостачання. Визначено, що розглянуті особливості енергопостачання як виду господарської діяльності та особливості енергії як фізичної субстанції мають істотний вплив на правове регулювання відносин у сфері постачання енергії на сучасному етапі розвитку українського законодавства.

Досліджено базові поняття та категоріальний апарат, зроблено порівняльний аналіз понять «договори на постачання електричної і теплової енергії» та «договори енергопостачання». Зазначено, що договори енергопостачання мають специфічні особливості в суб'єктно-об'єктному складі та безпосередньо в процесі укладання.

З'ясовано основні теоретичні та практичні проблеми укладання та виконання договорів енергопостачання в Україні. Доведено потребу проведення сукупності реформ з метою удосконалення законодавства, що врегулює цивільно-правову регламентацію договорів енергопостачання. Визначено оптимальні шляхи застосування юридичної відповідальності сторін за договорами енергопостачання.

Ключові слова: цивільно-правове регулювання, договір, договір енергопостачання, постачання енергії, електрична енергія, тепла енергія, приєднана мережа.

АННОТАЦИЯ

Криворучко В. О. Гражданско-правовое регулирование договоров энергоснабжения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2017.

В диссертации проведено комплексное исследование специфики гражданско-правового регулирования договоров энергоснабжения и способов их заключения в рамках правового поля современной Украины. Определены особенности становления и развития как договоров поставки энергетических и иных ресурсов через присоединенную сеть, так и договоров энергоснабжения. Раскрыты специфические черты правового регулирования отношений по поставке энергии, которые присущи только договору данного вида.

Проанализирован генезис научной мысли относительно договоров энергоснабжения в зарубежной и украинской юридической доктрине, исследованы основные характерные признаки и типы договоров энергоснабжения. Установлено, что рассмотренные особенности энергоснабжения как вида хозяйственной деятельности и особенности энергии как физической субстанции оказывают существенное влияние на правовое регулирование отношений в сфере снабжения энергией на современном этапе развития украинского законодательства. Обосновано, что в исследуемых правоотношениях ограничена свобода договора, поскольку способы поставки энергии специфичны, и на сегодняшний момент альтернативных вариантов для потребления и учета энергии не существует.

Предложен теоретический подход относительно признания энергии бестелесной вещью с рядом присущих характерных особенностей, отличающих ее от предметов материального мира, являющихся товарами. При таком подходе энергия рассматривается как предмет договора энергоснабжения, что позволяет выделять такой договор как отдельный вид в системе гражданско-правовых договоров. Учитывая специфические свойства, к видам энергии по договору энергоснабжения предложено отнести электрическую и тепловую энергию. Исходя из этого, предложено классифицировать договора энергоснабжения на договора поставки электроэнергии и договора поставки тепловой энергии.

Исследованы базовые понятия и категориальный аппарат, произведен сравнительный анализ понятий «договор поставки электрической и тепловой энергии» и «договор энергоснабжения». Указано и обосновано, что договора энергоснабжения имеют специфические особенности в своем субъектно-объектном составе, а также непосредственно в процессе заключения.

Определены особенности заключения и исполнения договоров энергоснабжения, что обусловлено специфической природой энергии как предмета такого договора. Выделены и исследованы основные теоретические и практические проблемы заключения и исполнения договоров энергоснабжения в Украине. Доказана необходимость проведения ряда реформ, направленных на совершенствование законодательства в сфере гражданско-правового регулирования договоров энергоснабжения.

Проанализированы особенности гражданско-правовой ответственности в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения исследуемого договора энергоснабжения. Установлены унифицированные основания имущественной ответственности в исследуемой сфере. Определены оптимальные пути привлечения сторон договоров энергоснабжения к юридической ответственности.

Ключевые слова: гражданско-правовое регулирование, договор, договор энергоснабжения, поставка энергии, электрическая энергия, тепловая энергия, присоединенная сеть.

SUMMARY

Kryvoruchko V. O. Civil-law regulation of energy supply contracts. – The manuscript.

The thesis for obtaining the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.03 – civil law and civil process; family law; private international law. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2017.

The thesis conducted a comprehensive study of the specifics of civil-legal regulation of supply contracts and the ways of their detention within the legal framework of modern Ukraine.

It analyzed the genesis of the research supply contracts in foreign and Ukrainian legal thought, studied the characteristics of the main types and supply contracts. It was established that these features of power as an economic activity, and especially energy as a physical substance, have a significant impact on the legal regulation of relations in the sphere of energy supply at the current stage of development of Ukrainian legislation.

Studied the basic contours of the conceptual and categorical apparatus, compared concepts: contracts for the supply of electric and thermal energy, energy contracts. It is indicated that the contract of energy supply in the national jurisprudence have specific features in their part of the subject-object, as well as directly to conclude the process.

Find out the main theoretical and practical problems of imprisonment and execution of supply contracts in Ukraine. The necessity of the aggregate of reforms, in terms of improvement of legislation in the field of civil-legal regulation of energy supply contracts. The optimal way of applying the legal responsibilities of the parties under contracts of supply.

Keywords: civil-law regulation, contract, contract of supply, energy supply, electric energy, thermal energy, affiliate network.